

практично не було визнане чинним законодавством. Крім того, політичні партії здійснювали свою діяльність у складних умовах конкуренції між собою різних політичних сил. У період існування Першої Чехословацької республіки нараховувалось понад п'ятдесят партійних утворень. Причому, в парламент потрапляла приблизно чверть з них. Безумовно, існування такої великої кількості політичних партій є свідченням демократичного устрою новоствореної держави, але при цьому саме неусталеність демократичної системи, що стала результатом її поступової еволюції під впливом зовнішніх чинників, з допомогою зусиль національних автономістів та сепаратистів, було використано для знищення Першої Чехословацької республіки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Іващенко К.В. Структура політичної системи Чехословаччини та її вплив на діяльність українських емігрантських політичних партій між двома світовими війнами. – К.: Знання, 1999. – 24 с.
2. Бисага Ю.М. Створення підвалин державно-правової політики Чехословаччини в 20-х роках ХХ століття. – Ужгород: Закарпаття, 1997. – 149 с.
3. Кушнір Н. П. Правова культура у першій Чехословацькій Республіці (1918-1938 рр.): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2006. – 223 с.
4. Шніцер І.О. Словацький автономістський рух в роки Першої Чехословацької республіки (1918-1938) : Дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2004. – 186 с.
5. Токар М. Ю. Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919 -1939) – Ужгород, 2006. – С.380.
6. Вегеш М.М., Гиря В.І, Король І.Ф., Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами. – Ужгород: Ужгородський державний ун-т., 1998. – 129 с.
7. Нагорняк М.М. Національно-державницька концепція Томаша Масарика. – К.: Логос, 2009. – 368 с.
8. Бобраков-Тимошкін А. Проект «Чехословакия». Конфликт идеологий в Первой Чехословацкой республике (1918-1938). – М.: Новое Литературное Обозрение, 2008. – 224 с.
9. Прасолов С.И. Чехословакия в европейской политике 1935-1938 рр. – Москва: Наука, 1988. – 231 с.

О.Ю. Пон

ПІВДЕННА АФРИКА: ПОЛІТИКА АПАРТЕЇДУ ВІДНОСНО НЕБІЛИХ УЧНІВ

Розвиток та функціонування системи освіти в Південно-Африканській Республіці у другій половині ХХ століття, безумовно, тісно пов'язаний з дією політичної системи апартеїду, що була офіційно встановлена в країні з 1948 року (прихід до влади Націоналістичної партії) та функціонувала до 1994 року, коли на перших в історії ПАР демократичних виборах, в яких брало участь не лише біле, а й кольорове, азіатське й чорне населення країни, впевнену перемогу в кількості 62,5 % голосів виборців отримав Африканський Національний Конгрес (АНК).

Значна кількість праць російських та зарубіжних дослідників присвячена даній проблемі, різні аспекти якої висвітлені в працях Р.Н.Ісмагайлової [1], М. Хорелла [3], К. Легума [4], А. Ла Гупи [5], та Ю.Горбунова [7].

У виданому в 1950 р. словнику мови африкаанс наводилось офіційне визначення апартеїду як «політичної ідеї», що базувалась на наступних основних принципах: а) відмінність расова (або за кольором шкіри), за рівнем цивілізації, що була перепорою для асиміляції; б) зберігання індивідуальності різноманітних кольорових груп, з яких складається населення та їх окремий розвиток відповідно до індивідуальності їх сутності, традицій й здібностей, що стають на перепоні інтеграції, [1, с. 225].

Фактично ж практика доводила, що система апартеїду являла собою систему окремої життєдіяльності та розвитку населення за расовою ознакою та дискримінацію, що охоплювала будь-які обмеження, винятки та відмінності за ознакою кольору шкіри, релігії та мови й мала на меті порушення та руйнацію рівності, зводила до мінімуму всі зв'язки та спілкування між білими та небілими та встановлювала жорстоку територіальну сегрегацію.

Більшість африканських народів Південно-Африканської Республіки протягом тривалого часу зазнавали впливу системи апартеїду, що не могло не відбитися на різноманітних сферах їх життєдіяльності, а також порушувало права людини. Одним із таких прав було право на освіту.

У статті 26 загальної декларації про права людини йдеться про те, що:

«1. Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безкоштовною принаймні в тому, що стосується початкової та загальної освіти. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна та професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а також вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх згідно зі здібностями кожного.

2. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості і на збільшення поваги до прав людини та до загальних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, толерантності та дружбі між усіма народами, расовими та релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй у підтримці миру.

3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Політика апартеїду в Південно-Африканській Республіці була спрямована на порушення даного права відносно небілого населення. Система освіти у ПАР не лише зазнавала значного впливу, але й базувалась на ідеології апартеїду та дискримінації за расовою ознакою. Політична система стала вирішальним чинником, що спрямовував напрямок розвитку та функціонування системи освіти. Расизм, що культивувався владою у всіх сферах життєдіяльності суспільства, передусім не повинен був обійти систему освіти як постачальника людських ресурсів на ринок праці та в усі сфери суспільного життя. Важливість якості людського фактора як запоруки соціально-економічного розвитку країни тлумачився ідеологами апартеїду у певний спосіб. Кваліфікованими, високооплачуваними спеціалістами повинні й могли бути лише представники білого населення країни, а неосвічене та неписьменне небіле африканське населення країни стало б запорукою невтручання вищезгаданих верств населення у політичну та суспільну діяльність, підкорення та непротивлення політиці апартеїду та обов'язково наявності дешевої робочої сили на виробництві та у промисловості.

Керівні кола країни визнавали, що їм не слід давати університетську освіту африканцям, тому що велика кількість освіченого небілого населення стане причиною зменшення кількості людей, що займаються в країні фізичною працею. Водночас керівництво намагалось завуалювати істинні наміри політики апартеїду відносно освіти африканців промовами, в котрих вказувалось на корисність окремого розвитку націй для збереження самобутності останніх. Так у концепції руху «Християнська національна просвіта» зазначався первинний божественний розподіл націй та наділення богом кожної нації окремими завданнями та здібностями.

Інший теоретик апартеїду професор Н.Дж. Олівер стверджував, що «політика апартеїду з людського, етичного, християнського та наукового погляду в разі свого здійснення неодмінно покращила б расові відносини в нашій країні і привела б до людського щастя і створення духу доброї волі між білими й чорними» [2, с. 235].

На практиці ж політика апартеїду відносно системи освіти означала обмеження доступу до освіти особам неєвропейського походження або забезпечення їх освітою низького рівня, що в подальшому тягнуло за собою відповідні нерівні можливості небілого та білого населення.

Представники різних рас (біле населення, чорне, кольорове (метиси) та вихідці з Азії) здобували освіту у різних навальних закладах, за різними навчальними програмами. Відмінними були також рівень та зміст освіти.

Звертаючись до фактичного матеріалу та статистичних даних, можна прослідкувати функціонування системи освіти в Південно-Африканській Республіці для згаданих вище расових груп. Так, згідно із Статистичним щорічником ЮНЕСКО (Statistical Yearbook UNESCO 1981-1984), доля неписьменного населення країни на 1960 рік складала 43% всього населення країни. Рівень неписьменності серед представників різних рас виглядав так:

- доля неписьмених серед білого населення складала 2%;
- доля неписьмених серед азіатського населення складала 26%;
- доля неписьмених серед кольорового населення складала 31%;
- доля неписьмених серед чорного населення складала 59%.

Отже, з наведених вище даних видно, що рівень освіченості серед чорного населення був найнижчим у країні. Така ситуація і була результатом діючої расової політики.

Система освіти, що була введена в країні з 1953 року і базувалась на «Законі про освіту банту», будувалася чітко за расовою ознакою відповідно до існуючого політичного ладу. «Закон про освіту банту» виявився першою ознакою офіційного втілення в життя політики расової дискримінації та апартеїду. Згідно з даним законом, повноваження керівництва школами для африканців були перекладені з провінційних органів влади на міністерство у

.....
справах банту і мали на меті виконання не лише управлінської функції в системі освіти африканців, але й узгодження функціонування системи освіти з існуючою політичною системою, що важко було б зробити за умов управління освітою провінційними органами влади. Унаслідок дії «Закону про освіту банту» більшість приватних шкіл для африканців змушені були припинити своє існування або були передані міністерству у справах банту з причини припинення державних асигнувань на їх утримання.

Законодавство у сфері освіти та планування бюджетних витрат на потреби освіти розроблялись чітко відповідно до системи расової дискримінації. Ліміт державних бюджетних асигнувань в Південній Африці для освіти чорного населення був «замороженим». Згідно з кошторисом на освіту банту з державного бюджету щорічно виділялась чітко встановлена сума у розмірі 13 млн. рендів, інфляція, що відбувалась в країні, урядом при цьому не враховувалась. Всі зростання витрат на розширення освіти африканців повинні були відшкодовуватись за рахунок самих африканців шляхом обкладення останніх додатковими податками, що мали тенденцію збільшуватись з року в рік для покриття збільшених витрат на освіту. До 1960 року податок сплачували тільки африканці чоловічої статі, а з 1960 року оподатковувались також жінки, чий прибуток перевищували 360 рендів на рік.

Якщо порівняти витрати на освіту африканців 1955-1956 років і 1963-1964 років, то вони становили відповідно 17 053 844 та 21 530 000 рендів [3., р. 34]. Це означало, що витрати справді зросли, але сума асигнувань з державного бюджету при цьому залишалась незмінною й становила 13 млн. рендів. Отже, зростання витрат з бюджету на освіту відбувалось переважно за рахунок оподаткування самих африканців, а також існування системи «добровільних» грошових внесків учнів.

Крім того, якщо взяти до уваги той факт, що національний прибуток країни зростав з кожним роком більше, ніж зростали витрати на освіту африканців, то стає зрозумілим, що у відсотковому відношенні дані витрати зменшувались.

Якщо ж порівнювати витрати на освіту африканського населення в Південно-Африканській Республіці та інших країнах африканського континенту, то витрати в ПАР на освіту банту, наприклад, на 1960 рік, склали близько 30 мільйонів рендів, що було удвічі менше порівняно з витратами на освіту у Замбії, не враховуючи ще й того факту, що африканське населення, що навчається, в Замбії становило менше ніж 4 мільйона осіб порівняно з 12 мільйонами в Південно-Африканській Республіці.

Доказом існування серйозних недоліків у галузі освіти для африканських дітей стала доповідь Південно-Африканського Відділу Освіти Банту 1966 року, в якій зазначались наступні негативні аспекти:

- лише 637 із майже 24500 вчителів, найнятих на роботу Відділом Освіти Банту, мали належну кваліфікацію;
- на кінець 1966 року загальна кількість вчителів, що працювала в системі освіти банту, складала 30276, із них праця 5837 вчителів приватно оплачувалась обцинними школами;
- у той час як протягом останнього року штат учителів зріс на 5,5%, кількість учнів середньої школи зросла на 12,3%, а учнів початкової школи – на 7,2%;
- відділ освіти відзначав гостру нестачу відповідно кваліфікованих учителів для роботи в середніх школах;
- всі 497 білих вчителів в африканських школах мали певну визнану кваліфікацію, але 4826 африканських вчителів не мали ні диплому, ні професійної кваліфікації та інші 14 000 вчителів мали неповну початкову освіту;
- з 7476 діючих шкіл всі, крім 498, були державними школами. Католицька церква керувала 472 недержавними школами;
- більше ніж 7100 з усіх шкіл були початковими, що складало близько 96%;
- інша приголомшлива цифра – це кількість шкіл, що працюють у дві зміни, намагаючись впоратись з 2 111 886 учнями;
- з 6 978 державних шкіл 3 977 працювали в дві зміни та 162 з 494 церковних шкіл теж працювали в дві зміни [4., р. 312].

В умовах зростання потреби збільшення витрат на освіту африканців, уряд країни шукав шляхи як заощадити кошти в даній галузі. Це було зроблено у такий спосіб:

- шляхом введення навчання в багатьох школах банту у дві зміни;

- шляхом залучення до викладання в школах для африканців вчителів, що не мали належної освіти та кваліфікації і в результаті чого отримували низьку заробітну платню;
- шляхом збільшення кількості учнів у класах;
- шляхом поділу шкіл на школи для учнів молодшого та середнього віку, тому що оплата праці вчителів в школах для учнів молодшого віку була нижчою у порівнянні зі школами для учнів середнього віку;
- шляхом істотного заощадження коштів на харчуванні школярів, що призводило до чисельних хвороб, пов'язаних з недоїданням.

Існуючий стан системи освіти африканців спричинив падіння показників числа учнів-африканців, що отримали атестат зрілості та право на вступ до університетів. Частина учнів припиняла навчання, закінчивши молодші класи початкової школи, і лише близько 40% учнів молодших класів вступали до старших класів початкової школи. Однією з причин припинення навчання був брак кількості місць для учнів в старших класах початкових шкіл для африканців та відсутність приміщень для старших класів початкових і середніх шкіл.

Серед африканців, що склали екзамен на атестат зрілості, кількість учнів, що склали екзамен успішно становила зазвичай близько 50%. Підтвердженням цього є наступні дані: з 825 учнів-африканців, котрі в 1965 році склали випускні іспити, в усіх середніх школах Південної Африки лише 322 учні змогли отримати оцінки, що дозволяють вступ до університету [4, с. 72].

Така ситуація була наслідком ще одного напрямку політики уряду країни щодо навчання африканських дітей. Такий напрямок стосувався нерівномірного територіального розподілу середніх шкіл і полягав у зменшенні кількості старших класів початкової школи та перших класів середньої школи в міських районах та збільшенні за їх рахунок кількості старших класів в так званих «хоумлендах» – місцях, відведених для проживання чорного населення. Унаслідок цього учні, що мешкали в міських районах, мали змогу навчатись лише в початкових класах і повинні були припинити навчання після закінчення початкової школи або продовжити набувати освіту, в школах-інтернатах у віддалених резерватах. Батькам-африканцям слід було вирішити питання щодо подальшого навчання їх дітей. Вони мали змогу залишити дітей в місті, де б діти не набували освіти, і де постійно зростав рівень дитячої злочинності, або направити їх на навчання до резерватів, не будучи впевненими, що їх дітям буде дозволено повернутись до міста.

Унаслідок цього в 1964 році в 10-х і 11-х класах міських середніх шкіл навчались 396 учнів порівняно з 3081 учнем, що навчались в сільських середніх школах. Станом на 30 червня 1964 року в районах, відведених для мешкання банту, що знаходились під контролем муніципалітету Йоханесбургу, функціонували лише 4 школи, котрі давали середню освіту, в той час коли в цих районах мешкали більше ніж 74 тис. дітей шкільного віку [5, с. 70].

Іншим принципом, на якому базувалась система освіти африканців, був принцип навчання рідною мовою. Прогресивний, на перший погляд, принцип підпорядковувався політиці апартеїду. Беручи до уваги той факт, що офіційними мовами Південної Африки були дві мови – англійська та африканс – мови ж африканських народів не вживались ні в офіційному суспільному житті країни, ні в торгівлі, ні в промисловості, ні в техніці, ні в науці – можна зробити висновок, що даний принцип мав на меті усунення африканців від участі в житті країни, повернення їх до відсталих форм існування та ізоляцію одних расових груп від інших.

Як уже зазначалось, програми навчання та підручники для африканських дітей істотно відрізнялись від програм та підручників для білих дітей. У перші роки навчання майже одна чверть навчального часу витрачалась на фізкультуру та вивчення закону Божого, в той час як на арифметику та правопис виділялось вдвічі менше часу. У наступні роки навчальне навантаження учнів збільшувалось, але переважно за рахунок появи таких предметів, як шиття, співи, основи сільського господарства, обробка дерева та інших ремесел. З вищевказаного видно, що політика уряду відносно навчальних програм для чорного населення переслідувала мету забезпечення учнів знаннями на примітивному та початковому рівні, з наголосом на отримання навичок практичного володіння ремеслами.

Отже, свідоме врізання фінансування освіти чорного населення країни, переповненість шкіл, нестача кваліфікованого викладацького складу, недоїдання серед учнів, низька якість

шкільного обладнання призвели до незадовільних умов навчання в африканських школах банту та загального зниження якості освіти.

Усвідомлення африканцями неможливості отримання якісної освіти та рішуче прагнення здобути її призвело до повстання студентської молоді в червні 1976 року в містечку Соуето на знак протесту проти існуючої системи освіти, що не задовольняла потреби молоді. Повстання поширились по всій країні і не припинялись і в наступні роки.

Молодь наполегливо вимагала від уряду вжити заходів щодо покращення системи освіти африканців, а саме: збільшення державних асигнувань на освіту чорного населення, відміни введення африкаанс, як обов'язкової мови в школах Соуето, та ліквідації расизму в системі вищої освіти.

Уряд країни був змушений відреагувати на вимоги молоді та задовольнити деякі з них. Навчання на мові африкаанс було скасовано в 1976 році, а в 1978 році були частково збільшені асигнування на будівництво шкіл для африканців. У 1980 році була створена урядова комісія на чолі з Дж. П. де Ланге, члени якої намагались розробити програму «освіти рівної якості» для всіх расових груп, однак подальша академічна освіта не була безкоштовною, що в кінцевому результаті все одно призвело до нерівності, але не расової, а економічної.

Заходи, вжиті урядом для створення «освіти рівної якості», хоч і не були достатньо ефективними, але все ж таки певною мірою покращили рівень освіти африканського населення. Про це свідчать результати спеціального дослідження науковців Кейптаунського університету, проведеного в 1984 році, яке визначило масштаби неписьменності населення. Серед африканців, котрим виповнилось 15 років, неписьменними виявились одна третина, серед білих 0,72%, серед кольорових – 15,15%, серед індійців – 7,79% [6, с. 90;]. З іншого боку, наведені цифри не свідчать про ліквідацію расової дискримінації в системі освіти, яка, хоч і меншою мірою, але все ще залишалась під впливом системи апартеїду до 1994 року.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Исмагайлова Р.Н., Африка: взаимодействие культур. – М., 1987. – 225 с.
2. Там само.
3. Muriel Horrell. A Decade of Bantu Education. – London, 1991. – 34 p.
4. Colin Legum. Africa contemporary record. Annual Survey and Documents 1968-69, – London. – 1969. – 312 p.
5. Алекс Ла Гупа. Апартеид. Правда о расизме в Южной Африке. – М.: Прогресс, 1975. – 72 с.
6. Апартеид. Его последствия для образования, науки, культуры и информации. – М.: Международные отношения, 1969. – 70 с.
7. Горбунов Ю. Политика и образование в ЮАР // Народное образование. – 1987. – №5. – С. 90-96.

Л.С. Більовська

ТРИЛАТЕРАЛІЗМ – АЛЬТЕРНАТИВНА ПРОГРАМА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ США 1970-Х РР.

Економічна та політична криза капіталістичних країн, розбіжності у стосунках один з одним, а також із некапіталістичним світом підточували тогочасну політичну теорію і концепцію, спонукаючи тим самим до їх перегляду.

На початку 70-х рр. ХХ ст. видатний політолог, аналітик та державний діяч Збігнев Бжезінський зазначив, що ядром політики капіталістичних країн відносно союзників повинно бути, не дивлячись на залучення Японії, Північноатлантичне товариство, а політичний зміст даного союзу має складати боротьба проти соціалізму. На зміну домінуючої у США п'ятиполюсної системи світових відносин (США, Західна Європа, СРСР, Японія, КНР) американськими політологами була запропонована «тристороння стратегія» (трилатералістичний союз між США, Японією та Західною Європою).

Природа виникнення, головні ідеї трилатералістичного союзу, прогнози зовнішньополітичних відносин, Тристороння комісія, найбільш широко й повно висвітлюються у працях їх головного теоретика – Збігнева Бжезінського [1]. Багатий теоретичний матеріал з широкого спектру питань, пов'язаних з проблемою становлення нової системи міжнародних відносин міститься в працях американського політолога, професора Гарвардського університету Стенлі Хоффмана [2]. Американський історик британського походження Ентоні Саттон присвячує низку праць дослідженню однієї із головних міжнародних фінансово-